

Vörös Éva

Bergman „Cluj-Napocán”

A színpad
„templomszaga”

Szívesebben írnám, hogy újabban Bergman Kolozsváron „dolgozik”, de mivel a *Suttogások és sikolyok* című film témáját egy román rendező, Andrei Țerban és Daniela Dima színpadi adaptációja értelmezésében láthatjuk 2010 elejétől a Kolozsvári Állami Magyar Színházban, ezért a fenti címet tartom hitelesebbnek.

Be kell vallanom, hogy erre a darabra, már másodszorra vettem jegyet. Először ezért... meg azért... nem jutottam el az előadásra. Valójában, mert attól félttem, hogy úgyse érteném meg, csak alaposan felkavarna. Ráadásul, 18 éven felülieknek kiírással adják – ugyan, ki vágyik arra, hogy csóróra vetköztetett – ahogyan errefelé mondják –, színészek szaladgálását szemlélje a nézőtérben?

Elkönyveltem ugyanis magamról, hogy amúgy sincs affinitásom a modern színházhoz. Való igaz, erős ellenérzésekkel viselem, ha minduntalan kirángatnak abból, hogy átélhessem a darabot – ilyen-olyan értelmezési áttétekkel és egyéb elidegenítési trükkökkel.

Ráadásul ismerve Bergman filmjeit, az ő darabjai, amúgy sem könnyen emészthető alkotások. Szóval, össze kellett szednem a bátorságomat, hogy másodszorra már ne bújjak át a lécen, s engedjem, hogy megdolgozzon a darab. (Majd aztán én is „őt”, az élmény megírásakor.)

De ez a Bergman mű kihívás volt a rendező(k) számára is. Erről így nyilatkozott:

“Szeretek lehetetlen fogadásokat kötni önmagammal. Színpadra vinni a *Suttogások és sikolyok*at, a mozi történetének egyik legmegrázóbb kultuszfilmjét – íme, egy kockázat, melyet felvállalok, anélkül, hogy tudnám, hova vezet, anélkül, hogy tudnám, lehetséges-e a színházban újraalkotni a film által nyújtott utánozhatatlan élményt.” (<http://www.huntheater.ro/darab.php?eid=135>)

S azon az alapon, hogy Bergman is a forgatás előtt próbált a színészeivel – írja Țerban –, nem csak a filmet vitte színre, hanem annak genezisét is. Azt, ahogyan a szerzői ötlettől eljutunk a műig. Egyszóval beavat a rendezés kulisszatitkaiba. A kérdés, kérünk-e belőle? Akarunk-e munkatársként együtt dolgozni a rendezővel? Az elején még egyáltalán nem voltam biztos ebben. Holtfáradtan érkeztem este 8-kor a színházba, s alig vártam, hogy belezuttyanjak a székembe és a darabba. Ehelyett a bemutatkozás (a színészek, a téma stb.) állófogadás jellegű volt, s mint a kényes és nehéz témákat rendesen, itt is hosszas felvezető ceremónia

előzte meg, míg végre kinyílt a nézőtér és a színpad egybeszerkesztett vörös szalonja.

A történet magvát négy nő alkotja: Agnes, a haldokló, nővérei, Karin és Maria, akik eljöttek, hogy mellette legyenek, és Anna, a szolgáló. A címben szereplő suttyogások és sikolyok a négy nő suttyogásai és sikolyai. –írja Šerban.

Valójában egy jó ideig nem tudtam eldönteni a darab kapcsán, hogy most „igaziból” játszanak-e vagy csak gyakorolnak a színészek? Az viszont reménységre adott okot, hogy egyre hosszabb ideig engedte meg a rendező, hogy beleéljem magam a történetbe. Én pedig egyre kevésbé bosszankodtam a hirtelen váltásokon, amikor a színésznők a rendezővel, „Bergmannal” a darab kivitelezése körüli szakmai vitákba bonyolódtak.

Különös módon ezek az áttétek nem okoztak értelmezési nehézségeket, sőt éppen abban segítettek. S én, aki hithű ellensége vagyok ezeknek a beleélési ki-bejáráásoknak, mégiscsak meg kellett emelnem a kalapom a rendezés előtt. Ugyanis hazafelé menet az előadásról éppen arról kezdtünk el beszélgetni, hogy mennyire kicentízték az érzelmi-lelki terhelhetőségünk határait, hogy mindig akkor kapcsoltak ki bennünket, nézőket a megemészthetetlen nehéz élet-halál gondolatkörből, amikor már-már nagyon elegünk lett belőle. S mindig a legváratlanabban - újabb témákkal és ötletekkel.

Amíg azonban még „testben járunk”, szólunk kell az

előadás keltette fizikai megterhelésről, a kétórás darab szünet-nélküliségéről. (Ráadásul a kolozsvári új stúdió székeit – talán gazdasági megfontolásból - 34-es 36-

os méretűekre tervezték, amivel az xxl-seket oly módon diszkriminálják, hogy az már majd hogy nem emberjogi kérdés!)

Mégis, mindezeket a megpróbáltatásokat a nézők pissenés nélkül túrték. Gazdag pszichológiai irodalma van a terápiás „mélyre-szállásoknak”, annak, hogy abba csak fokozatosan és avatott vezetővel lehet belemenni és onnan kijönni. Mintha ezt tenné színészeivel együtt a rendező is, ahogyan fokozatosan egyre több, úgymond „igazi játékot” engedett meg, majd a vége felé újra megsűrűsödött az eltávolítás, a rendezői beszólás. Talán ezért is, de nekem úgy tűnt, mintha még jobban érteném ezt a Bergman-interpretációt, mint annak idején Bergman filmjét.

Ez után a bemelegítés után térjünk a lényegre, vagyis arra, miről is szól a darab? Az előadásba belevonódva (olykor belevonszolva) egy szó jelent meg újra és újra a tudatom képernyőjén: léthazugság. Az az élethelyzet, amikor a szeretetünk majdnem szeretet, a szerelmünk majdnem szerelem, a házasságunk majdnem összetartozás, amikor az anyai simogatás majdnem az, csak aztán mégis ütőssé torzul, amikor a szenvedőnek nyújtandó segítségünk majdnem segítség, amikor a művészetünk majdnem művészet, amikor a bűnbánatunk majdnem igazi megtisztulni akarás, amikor az Istenhitünk is csak majdnem az. Ilyen majdnem élet az életünk, és ilyen majdnem halált halunk. És még csak meg sem kíséreljük, hogy mindezzel szembenézzünk. Zseniálisan értünk ahhoz, hogy az életünk nagy helyzeteit, katartikus pillanatait újra és újra kihagyjuk.

Döbbenetes a legutolsó jelenet, amikor a jéghideg és mindig jólfésült Karen mintha megértené, mi az, amiről a testvére, Mária korábban beszélt, és kinyújtja felé a kezét, de addigra már Mária nevetve „nem ér a nevemet” kiált, s a két magára maradt újra nem találja meg az egymás felé vezető utat. Érinthetetlenek vagyunk – legbelül és legkívül egyaránt – akár a halott.

Érintés: ez kulcs-történése a darabnak. Végső menedék. Ami iránt az eszünk és a lelkünk már érzéketlen, azt talán még a bőrünk megérti. De mintha ezt a világot, ezt az ösztönös tudat alatti jószágot csak Anna, a szolgáló ismerné! Ő nem boncolja a végső kérdéseket, csak teszi a dolgát, sőt még az azon túlit is. Szeret: a munkaköri kötelességén felül is úgy, ahogyan ebben a családban a vérszerintiek sohasem tudnak!

A három nővér közül „hivatalosan” csak a legkisebb, Ágnes haldoklik, de valójában a másik kettő is. Ágnes arcára festenek halotti maszkot, de mintha mindenki az újjászületni nem tudásával küszködné! Hiába a sok-sok tükör, nézhetik benne magukat, sőt akármilyen könyörtelen szembesítések hangozhatnak el, nem találják meg az igazi arcukat. Talán csak a letakart tükör, a meghalás rémülete villanthat fel valamit a lényegből. A haldokló közelsége, a nincs már idő sürgetése mintha minden szereplőt határhelyzetbe

szorítana, lecsupasztatna. (Ezért is kell levetközniük –hol könyörtelenen, hol könyörtelenül.)

Ebben a darabban érthetjük meg igazán, hogy a meztelenség nemcsak a szexualitás témája. A születés és meghalás is. Azt a teológiai igazságot, hogy a halálunk egyben égi születésnapunk is, nem tudnám szebben és felkavaróbban megfogalmazni, mint amikor Anna, a szolgáló a meztelen mellére veszi a megholt Ágnes fejét.

Anna, ez a mellékszereplő, ez a tenyeres-talpas szolgáló, akit folyton megaláznak, és lekergetnek a színpadról, mintha mégis kulcsfigurájává válna a darabnak! Lehet, hogy mégis ő tud a legtöbbet a születés és a meghalás misztériumáról? Lehet, hogy ő a néma Szenvető Szolga – köténytelen változatban –, aki testközelbe mer kerülni a halállal? Éppen ezért lehet a leghitelesebb segítője az újjászületésért vajúdó(k)nak?

Ringatható jövő-reménység a négy nő közül egyedül csak Annának adatott meg. Egy gyermek, aki korán elhalt. Távolról hangzik a színpadon olykor-olykor a csecsemő-sírás, néha kísértetiesen, mintha maga a jövő haldokolna.

Mégsem temetői hangulatban jövünk el. A záró képsorok a négy nő együttlétének legszebb pillanatait mondják el: amikor egy üde-zöld parkban egy négyszemélyes hintában ülnek, amit Anna ringat. Ez a jelenet magyarul,

románul, majd az eredeti filmkockákat is levetítve svédül üzeni: a szépség, az együttlét szépsége is igaz. Sőt több: kegyelmi állapot. Filmre vehető és újra és újra lejátszható. Talán meg is marad: örökre.

Idehaza már azon morfondíroztam, hogy ez a Bergman-Şerban darab a csehovi három nővér svéd-román-magyar változata volt?

Másnap este újra útnak indultam, és boldog voltam, hogy még kaptam jegyet erre a darabra. Valójában a bennem élő teológus kíváncsisága hajtott. Fülemben csengett ugyanis még a Bergman-féle „nincs Isten”-hitvallás a zárójelenetben. Mégis, az egész előadásnak – minden groteszk bejátszása ellenére –, volt valamiféle templomi jellege. Meg akartam fejteni: mitől? S miért is volt az, hogy végig lélegzetvisszafojtva figyeltem, s valójában zavart, amikor a mellettem lévő olykor-olykor harsányan felkacagtak egy-egy poén láttán.

Most már megértettem azt is, hogy a darabból való szüntelen kilépés nem csak az un „nagy témák” adagolhatóságáról szól, a nézők iránti „könyörületről”. Hanem arról, hogy ez a négy nő Bergman számára pusztán alibi, hogy saját témáit élénk tárja, hogy hangosan gondolkodhasson a kimondhatatlanról, a megfeythetetlenről. S a rendezés abban segít, hogy ne csak az alkotásokat hallhassuk (Ágnest, Karint, Máriát, és Annát), a mögötte rejtőzködő alkotót is. De nemcsak a kisbetűvel írottat!

Mert egyvalami – másodsorra - az „aha-élmény” megvilágosodásával hatott. A végén, amikor Bogdán Zsolt Bergmanja, magában összegezve életboncolgatását, kimondja: nincs Isten, ez csak mondat első fele volt. Majd a színész mintegy befelé „suttogva” folytatta, amit pontosan idézni nem tudok. Lényegét azonban a teológia így nevezi: a „túlnani betörése” a

legváratlanabb élethelyzetekbe és életérzésekbe. Ezt kitapogatni legbiztosabban a határhelyzetekben lehet. Mintha Bergmant csak ez érdekelné, mintha folyton egy bezárt ajtón kopogtatna, és ennek a megjelenése és meg nem jelenése lenne számára a történet. Ezért visz át bennünket akár még az irracionalitás világába is – lásd Ágnes „feltámadása.” Vagyis a meghalása utáni rémületes visszatérése, az igazság órájának ütése, az a kísérleties kísérletezése, hogy testvéreiben a szeretet feltámassza. „A túlnani betörés” dinamikája miatt van az embernek olyan érzése, mintha Bergman szereplőit a legváratlanabb helyzetekben gyónás-rohamok környékeznék. Olykor nem is tudjuk, mit is kezdünk ezekkel, csak valahogy érezni kezdjük – legbelül - a templomszagot a színpadon.

S Bergman – a nagy művészek kompetenciájával – ért ahhoz, hogy bennünket is érdekeltté tegyen abban, ami őt foglalkoztatja. Vele haladva mindnyájan Isten-lábnym-keresővé válunk. Ily módon a színpad szószékké válhat. Talán hitelesebben is, mint az „ex-cathedra” kinyilatkoztatások világa.

Az, hogy Bergmant Şerban 2010-ben szólaltatja meg magyarul és románul Kolozsváron, azt is jelenti, hogy jó néhány évtizedes késéssel, most megérkezett Erdélybe ez a svéd, virtuóz életkérdés-boncolgató. Üdvös változás ez a nagykanállal belénk tömött felszínességek közepette. Még valamit: a színészek úgy játszottak, mint akik pontosan és tisztán – belülről is hallják – az üzenetet, és onnan tolmácsolják. Kivétel nélkül mindenki. Köszönet érte: Bogdán Zsoltnak (Bergman), Pethő Anikónak (Ágnes), Kató Emőkének (Karin), Kézdi Imolának (Mária), Varga Csillának (Anna) és Albert Csillának (Bergman asszisztense).

